

HÜENT-TSANG BİOGRAFİSİNİN UYGURCA TERCÜMESİNDE GEÇEN SANSKRİT KELİMELERİN İZAHI ¹

KEMAL ÇAĞDAŞ
Hindoloji Asistanı

Milâttan sonra 629—645 yılları arasında Çinli budhist rahip Hüen-Tsang Orta-Asya yolu ile Hindistan'a gitmiş, bu kıtayı gezmiş Buddhizm üzerinde incelemelerde bulunmuş ve yurduna dönmüştür. Talebesi Huei-li onun hayatını yazmış ve bu yazı Yents'ung tarafından tamamlanmıştır. Eserin çince başlığı "Ta-Tse-en-sse San-tsang fa-schi Tschuan"dır. Bu yazı M.s. 665 de yani Hüen-tsang'ın ölümünden bir yıl sonra tamamlanmış olsa gerektir. Eser, muhtemelen onuncu asrın ilk yarısında, Uygurcaya tercüme edilmiştir.

Biz Dr. V. Gabain'in SBAW da ve üç kaynaktan² faydalanarak 1935 de neşrettiği yazısı üzerinde çalıştık. Burada önce Sanskrit'den alınmış kelimeleri sonra Sanskrit'den Uygurcaya tercüme kelimeleri, harf sırasına göre, verdik. Metinde bu kelimeler, muhtelif vesile ve yollarla, tesbit edilmiş bulunmaktadır.

Dr. V. Gabain, çok haklı olarak, bu kelimelerin Çinceye ve oradan Uygurcaya nakledilirken uğradıkları ses değişmelerindeki hususiyetlerin tesbit edilmesindeki güçlüğü işaret ediyor. Ayrıca tercümede Çince olmayan kelimelerin ne derece bir sadakatle nakledilmiş olduklarını da kestirecek durumda değiliz.

Acari Skr. *Āçārya* : Hoca. bir talebeyi mutad merasimlerle yanına alır, ona Veda ve Upanişad bilgileri öğretir, kendi de kutsal kitaplarda yazılı kaidelere riayet ederek yaşar.
Meister, Lehrer, hoca, acari³.

¹ Uygur metinlerinde Sanskrit kelimelerin izahının bu metinlerin anlaşılmasında ve dolayısıyla Uygurlarda Buddhizm hakkında bilgi edinmede faydalı olacağı kanaatin deyiz.

² V. Gabain bu yazısında bahis konusu biyografinin beşinci kısmından bazı fragmanlar üzerinde durmuştur ve kendi izahatına göre faydalandığı üç kaynak şunlardır:

a) Joseph Hackin'den temin edilen Orta-Asya tetkik gezisinde meydana çıkmış sekiz yapraklı metin.

b) Bizzat müellifin Peking millî kütüphanesi müdürü Yüan-tung-li'den temin ettiği 240 kadar fragman.

c) Pariste Musee Guinnet'de bulunan 123 kadar fragman.

³ A. G., V. Gabain, Alturkische Grammatik, Leipzig, 1950, kelime metinde acari olarak geçer biz burada metindeki transkripsiona sadık kaldık.

Hoca, bilhassa bir brehmen hoca, çömezın vücutuna kutsal sayılan bir ip dolar ve ona kutsal yazıları öğretir¹.

Spiritual teacher, master, preceptor. Kendisi dürüstdür yani dini kaidelere uyarak yaşar ve başkalarını öğretmeğe muktedirdir. Açarıya'nın muhtelif çeşitleri vardır: çömezlerin yetiştirilmesi ile meşgul olanlar. Akaidi öğretenler. Vazifeleri öğretenler. Kutsal yazıları öğretenler. Rahiplere hocalık edenler².

Bodistw ~ Skr. *Bodhisattva* : Cevheri-maddeî aslısı-en yüce bilgelik olan kişi. Henüz Buddha değildir, Buddhalığa erecektir, tarihi Gautama Buddha'dahdahi erkinliğe kavuşmadan önce bir bodhisattva idi, geleceğin buddha'ları dahi bu devreyi geçireceklerdir, insanlardır fakat insan üstü erdemlere sahiptirler, insanlara acırlar ve müşkül anlarında onlara yardım ederler, buddha'lığa ermiş olanlar insanların dünyasını terkettikleri için beşeriyete daha fazla yardımda bulunamazlar, boddhisatvalar insanları kurtarmak amacındadırlar, erkinliğe kavuşmak ellerinde olduğu halde son beşer dahi ızdıraplarından kurtarıncaya kadar buddha olmak istemezler. Ein werdender Buddha, Buda olacak kimse (A. G.). Dessen Wesen Erkenntniss ist, bei den Buddhisten, der Buddhawürde (P. W.).

Sattva, varlık, mevcudiyet, öz, cevher, tabiat, hayat, his, idrak, unsur. Bir Buddhist okula göre her şeyin aslını teşkil eden "on buddhalar"dan biri bodhisattva'dır (S. O.).

Mahâyâna Buddhisminin en belli başlı tasavvurlarından birini teşkil eder. Bodhisattva tasavvuru genişlemeden Önce Buddha'nın yolunda olanlar yalnız kendi kurtuluşları için çalışırlardı. Mahâyâna'da Bodhisattva'nın amacı diğerlerini ve merkezi kurtuluşa (necata) kavuşturmakdır. İdrak, şuur sahibi her varlığın özü Buddhadır. Bodhisattva'da Buddha'dır, aslında, fakat bir inkişaf devresi geçirmesi zaruridir (S. D.).

But~Skr. *Buddha* : Buddizm'in kurucusu olarak bilinen tarihi Guatama Buddha. Doğum ve ölüm tarihleri ancak bir kaç yıl farkla tesbit edilebilmektedir. M.ö. 477 veya 480 yılında öldüğü ve seksen sene yaşadığı kuvvetle tahmin ediliyor. Doğum yeri Kuzey Hindistan'da Şakya'lar ülkesinde Kapilavastu şehridir³.

Burqan-lar~Skr. *Buddhah* : Buddhalar, Mahâyâna Buddhizmine göre bir mertebedir (Buddhalık), tarihî Gautama Buddha'dan evvel

¹ PW. O. Böhtlink und R. Roth. Sanskrit-Wörterbuch, Petersburg, 1868.

² S. D., W. E. Soothill and Lewis Hodous, A. Dictionary of Sanskrit-Buddhist terms, London, 1937.

³Bk. W. Ruben, Buddhism Tarihi, s. 63, Ankara, 1944.

ve sonra Buddha'lar yani bu sıfatı kazanmış olanlar yaşamış ve yaşayacaklardır.¹

Otuz beş Buddhalar vardı Bodhisattva'lar bunların önünde işledikleri ciddi cürümleri itiraf ederlerdi.²

Cambudiwip~Skr. *Cambudvipa* : Sumeru adı verilen mitolojik dağa iza feten tesbit edilen dört cihetten güneyi, güney ülkesi, Buddha'nın, hayatlarından birinde kirali olduğu Benares ülkesi.³

Cqspt~Skr. *Şikşapada* : Akaid, evamir, talimat, bilhassa kutsal konularda.⁴ Precepte de morale.⁵

Dian~Skr. *Dhyâna* : Erkinliğe erişmek için gerekli meditasyon eksersizlerinden bir kademedir.

Beschaung; eine der 6 bzw 10 Tugenden (paramita); teemmül; altı veya on faziletten biri (A. G.).

Meditasyon, kontemplasyon ,trans hali (B. H. D.).

Dram~Skr. *Dharma* : Din, bir kastın ödevleri, kanun, adet, statü, dini veya ahlâki bir meziyet veya fazilet. Buddhist terminolojide dinle ilgili bilgiler.

Buddhizmin üç esas kavramından biri, Buddha, Sangha, Dharma; kutsal yazılar (S. D.).

Drmaguptaki~Skr. *Dharmaguptaka* : Şilabadri adlı bilgine verilen lâkap.⁶

Grx~Skr. *Graha* : Planet, seyyare.

Kawi~Skr. *Kāvya* : San'at eseri bir yazı. Şekil bakımından olduğu kadar muhteva bakımından da önemli bazı özellikleri ihtiva etmesi gereken içinde teşbih, istiare, poetik figürler, kelime oyunları, teşbih içinde teşbih, tasvirler, bilhassa tabiat tasvirleri bulunan, Sanskrit edebiyatın en önemli eserlerinin yazıldığı edebi nevi.

Gedicht, höfische Kunstdichtung, Kunstdichtung⁷.

Kumari~Skr. *Kumara* : Kuzey Hint'de Kamarupa ülkesinde yaşamış bir kiralin adı. Bu kirali M.s. 606—647 yıllarında hükümdarlık etmiş olan Harşa'nın çağdaşı idi.

Mârici- Skr. *Mleccha* : Barbar, ari olmıyan, Sanskrit konuşmıyan, Hindu sosyetesinde dışında kalmış. Umumiyetle bir yabancı.⁸

¹ Bk. Bodhisattva.

² B. H. D., F. Edgerton, Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary, New Haven, 1953.

³ Dowson, A Classical Dictionary of Hindu Mythology, London, 1953.

⁴ A. Caferođlu, Uygur Sözlüğü, s. 45 de Siksapada olarak yazılmıştır.

⁵ S. N. R. D. Stchoupak, L. Nitti, L. Renou, Dictionnaire Sanskrit-Français, Paris, 1932.

⁶ Bk. Şilabadri ve V. Gabain Anmerkungen, 195.

⁷ W. Winternitz, Geschichte der Indischen Literature, I. Band, s. 267, 393, 404, 431, 437.

⁸ Bk. Dowson ve V. Gabain, "Schreibfehler für mâlici?".

- Mokşadiwi~Skr. *Mokşadeva* : Hinayânistlerin Huen-tsang'a verdikleri isim.¹
- Mqacinadis~Mqa~Skr. *Mahâ* : Büyük vâsi.
Dis~Skr. *Deşa* : Yer ülke.
Cina: Orta-Asya, Çin ülkesi için kullanılan kelimedir.²
- Mqayana moksadiwi~Skr. *Mahâyânamokşadeva* : Huen-tsang'a Hindistan'da verilmiş bir lâkap. *
Mahayânâdeva olarak veriyor (P. W.).
- Namo~Skr. *Namas* : Selâm, hürmet bildiren hitap kelimesi, çekimi yoktur, yalnız datif hali ile kullanılır.
Inclinaison, salut, hommage, adoration (S. N. R. D.).
- Nigranti~Skr. *Nirgrantha* : Kendini her türlü dünyevi bağlardan kurtarmış olan kimse. Çıplak Şivait dilenci.
Caina dininden bir rahip (B. H. D.).
- Nikai~Skr. *Mikaya* : Okul, mezhep, sekt, kelime anlamı kısım bölüm, bölme.
Pali lehçesinde ve Sanskritte, guru, buddhist akaidi toplıyan külliyyat ve belirli bir dinin taraftarlarının teşkil ettikleri okul anlamlarına gelmektedir (B. H. D.).
- Nirvan~Skr. *Nirvana* : Kelime anlamı bir alevin sönmesi gibi sönmektir, insan ızdıraplarının nihayete ermesi, söner gibi bitmesi nirvanadır, Buddhizm dininde en yüce amaç budur.³
- Pritikcan~Skr. *Prathagcana* : Ruhbandan olmıyan.
- Pryan~Skı. *Paryana* : Oturacak yer.
- Purwadis~Skr. *Pûrvadeşa* : Kuzey ülkesi, Kumara'ların ülkesi, Kamarupa, Nalanda manastırının kuzey doğusundan geçen Brahmaputra nehri boyunca uzanan arazi.⁴
- Samtso (Çince San-Tsang~Skr. *Tripitaka* : Triya—üç, pitakah—sepetler; Buddha'nın ölümünden iki veya üç asır sonra, Buddhist ahkâmı, bazı metafizik meseleleri üzerinde yapılan tartışmaları ve manastır teşkilâtının idaresi hakkındaki umdeleri ihtiva eden üç kısım —Viyana, Sutta, Abhidhamma— külliyyattır.⁵
- Sang~Skr. *Sangha* : Budhist ruhbanın teşkil ettiği topluluk. Ekseriya bir manastır teşkil ederler, günah dinleme, günah çıkarma, takdis etme gibi işlere selâhiyetlidirler, disiplinli bir hayat sürerler, dini liderlerini kendileri seçerler.

¹ Bk. S. D. 157b, 194b, 413a.

² Bk. V. Gabain, Anmerkungen, 240.

³ Bk. W. Ruben, s. 76, 94, 105, 11, 146, 151.

⁴ Bk. V. Gabain, Anmerkungen, 270.

⁵ Winternitz, History of Indian Literature, II. Vol. s. 232, 239 v.s.

Kloster, manastır (.A. G.).

Sansar~Skı. *Sansara* : Doğmak ve ölmek; bir insanın tekrar tekrar doğup ölmek kanunu içinde kalarak daima dünyevi ızdıraplara düşer kalması demektir.

Kreislauf der Existenzen, mevcudiyetin devamı (A. G.).

Sangramig~Skr. *Sangharama* : Manastır.

Sudur~Skr. *Sûtra* : Eski Hint edebiyatında bir yazı nevidir. Belirli kollarında veciz ifade ile yazılmış yazıların teşkil ettiği külliyyatın adıdır. Kelime anlamı ip demektir, bu anlam Eski Hint'deki ezberleme metodundan istidlaldir. Sûtra külliyyatı adı altında toplanan eserler üç kısımdır :

- a) Drahma sûtralar, mutevası esas itibariyle ritualistik olan Eski Hind'in hukuk kitaplarıdır.
- b) Şrautasûtralar, âyin, merasim, âdet ve törenlerin ve büyük kurbanların brehmenler tarafından nasıl yapılacağını anlatan kitaplarıdır.
- c) Grihyasûtralar, sofuların günlük hayatlarında, evlerinde yapacakları ibadet, âyin ve merasimleri ihtiva eder.

Sastr~Skr. *Şâtra* : Kelime anlamı kitap, makale demektir. Eski Hind'in hukuk kitaplarına bu ad verilmiştir. Kutsal sayılan aynı zamanda bir otorite olarak bilinen her kitap¹.

Sazin~Skr. *Sasana* : Disiplin, günlük hayatta ve meditasyonda kaideler.

Silabadi~Skr. *Şilabhadra* : M.s. 625 yılında Nalanda'da bulunduğunu dildiğimiz bilgili bir rahibin adıdır. Huen-tsang'a hocalık etmişti.

Siladiti~Skr. *Şilâditya* : Kral Harşa'nın bir lâkabıdır. Harşa Şilabhadra ve Huen-tsang'a özel bir alâka göstermiş, Hindistan'da Buddhizmin yeniden revaç bulması ve Hindistan dışında yayılması hususunda çok önemli faaliyetleri olmuştur.

Sisaki~Skr. *Şasanka* : Karnasuvarna adı verilen ülkeden bir kralın ismidir. Karnasuvarna Gangpoor civarındadır. Şaşanka Buddha ağacını kökletip atmak istemişti, kral Şilâditya tarafından tahtından uzaklaştırılmıştır².

Srinalandrm Skr. *Srînâlandârâma* : Bir Buddhist manastırın adıdır.

Wibaki~Skr. *Vimalakirtinirdeşasûtra* : Bir Sanskrit eserin adıdır.

Wcir: Skr. *Vacra* : Mitolojide Tanrılar Kralı İndra'nın silâhıdır. Şimşek. Vacra dairevi bir silâhtır, ortası deliktir ve bazı kayıtlara göre çenberin birbirini kateden iki kutru vardır³.

¹ Winternitz, I. Band. s. 267, Lehrbuch.

² Buddha ağacı, bodi söğüt-üg kasti mn, V. Gabain, 316.

³ Bk. Dowson, Vacra.

- Yook Sastriḡ nomlayu~Skr. *Yogaçarabhûmişâstra* : Bir kitabın adıdır. Kitap Yogaçara adlı Buddhist okulun esas metin kitabıdır. M.s. 647 de Huen-tsang bu isimde bir kitabı tercüme etmişti. Eserin müellifinin Asanga olduğu ve kendine Maitreya Buddha tarafından cennette veya cennetten dikte ettirilmiş olduğu rivayet edilir.
- Blgürtmâ ât'üzi~Skr. *Nirmanakâya* : Nirvana'ya erişmek isteyen bodhisattva'ların alabilecekleri özel bir beden, gölge beden, bu bedene girerek başka bir âlemin varlığı olurlar ¹.
- Bodistw-lar yorigin; Mahâyâna öğretimi; Mahâyâna kelime anlamı büyük gemi (insanları hayat denilen ızdırap denizinden kurtaran gemi) demektir. Buddhizmin en belli başlı iki mezhebinden tarih bakımından yeni olanıdır. Eski Buddhizm (Hinayâna, küçük gemi) tek ferdin ve fert olarak kurtuluşa erişmesini gaye edinmişti. Mahâyâna'da ise gaye bütün beşeriyetin kurtuluşa erişmesini sağlamaktır, literatürü Pali lehçesi ile değil Sanskrit'dir, Tibet, Çin, Japonya, Orta-Asya ve Kore'de bu "mezhep daha yaygındır"².
- Qut bulmis tüz-'ün-lâr : Ariler, yüksek bilgili, asil olan kişiler.
- Nomlug ât üzi~Skr. *Dharmakâya* : Buddha'nın nirvana'ya kavuşmuş olduğu durumdaki cevheri, kanun, akaid, nizama tekabül eden cevher.
- On-yir-orunlarda~Skr. *Daşabhûmi* : Daşa—10, Bhûmi—dünya; bodhisattva'ların on konsentrasyon basamağı.
- Üç ât'üz kâ~Skr. *Trikâya* : Tri—üç, kaya—beden; Mahâyâna'ya göre her Buddha'nın üç bedeni vardır, Sambhogakâya, saadet yücelik, mükemmellik cevherinden olan beden ve Nirmanakâya ve üçüncü olarak Dharmakâya³.
- Ulug âdremlig~Skr. *Bhadanta* : Şayanı hürmet, aziz. Buddha'dan bahsedilirken söylenir.
- Yorug-lüg Skr. *Dharmarâca* : Kanunlar kiralı. Buddha. Bir bodhisattva.

¹ Bk. V. Gabain, Anmerkungen, 153.

² Bk. W. Ruben, s. 126-127, 149, Magayana Skr. Mahâyâna, Sawsig,—Hinayâna.

³ Bk. Blgürtmâ ât'üzi ve Nomlug ât'üzi.

⁴ Sawsing~Skr. Hin2yâna.

⁵ V. Gabain, s. 242, 153, 255.